

„Négy szomorú és keserves év”

Németh Mária: *Az Országos Széchényi Könyvtár története. 1919–1922.*

Bp. : OSZK, 1997. (Az Országos Széchényi Könyvtár füzetei 10.)

Az Országos Széchényi Könyvtár története nemcsak egyik nemzeti intézményünk története, hanem írott-nyomtatott kultúránk megőrzésének, megbecsülésének, felhasználásának története is egyben. Kollányi Ferencnek 1905-ben megjelent, viszonylag rövid időszakot áttekintő munkáját követően a Széchényi Könyvtár az 1950-es évek elején kezdett el foglalkozni ismét történetének megírásával. A könyvtárban megindult kutatómunka a kezdetektől a dualizmuson át a második világháború végéig terjed. Értékes résztanulmányok készültek és készülnek, melyeknek főként az OSZK 1957-től megjelenő évkönyvei adnak helyet. A folyamat egyik eredményeként jelent meg 1981-ben Berlász Jenőnek Az Országos Széchényi Könyvtár története 1802–1867 című kötete. 1981 óta Németh Mária most közreadott munkája az első olyan önálló kiadvány, mely a teljesség igényével tárgyalja egy adott időszak, nevezetesen az 1919–1922 közötti évek történetét.

A dolgozat a két világháború közötti korszak intézménytörténetének első fejezete. A négy év elkülönítése indokolt: elejét a háború dicstelen befejeződése, végét pedig az Országos Gyűjteménygyetem megalakulása határoolja.

Tulajdonképpen szerencsés körülménynek tekinthetjük azt, hogy az 1920 előtti és utáni évek intézménytörténetének közreadására mostanáig nem került sor. Az ideológiai-politikai szempontból a korábbi érában csak egyoldalúan szemlélhető időszakot Németh Mária rendkívül korrekt módon, tárgyilagos értékeléssel közelíti meg, s egyúttal kiigazítja az eddig megjelent résztanulmányok helyenként túlzó megállapításait is. (A kötet lektora Gerő Gyula volt.)

A jelen kötetben átfogóan teljes képet kapunk a Fejérpataky László történész, majd Melich János nyelvész által vezetett Országos Széchényi Könyvtár életéről és működéséről, elsősorban az ún. törzsgyűjteményekről, s csak érintőlegesen a Kézirattárról, illetve az akkor még ide tartozó Levéltári osztályról. Az egyes témaköröket, tevékenységi területeket külön fejezetekbe tagolva tekinthetjük át. Rögtön a fejezet vagy alfejezet végén találjuk az imponálóan bőséges és alapos jegyzeteket, melyek nemcsak a hivatkozott irattári és egyéb forrásokat, hanem a fejezet témájára vonatkozó további értékes kiegészítő információkat is prezentálják.

A történet – a folyamatok érzékeltetésének érdekében – az 1918. év végének eseményeivel indul, majd a tanácsköztársasági hónapoknak az OSZK-ra gyakorolt hatásával folytatódik. A forradalmi események, a könyvtárt is érintő műve-

lódéspolitikai elképzelések a pár hónap alatt érdemben nem befolyásolhatták az intézmény gyűjteményét és működését. (Dienes László és Kőhalmi Béla a nemzeti könyvtárral kapcsolatos nézeti többségének a helyességét a későbbi évtizedek eredményei bizonyítják.)

A tanácskormány lemondását követően a korábbi állapotok álltak helyre. Ekkoriban írta Hóman Bálint egyetemi magántanár, az Egyetemi Könyvtár munkatársa – aki később, 1922 utolsó napjaiban a Széchényi Könyvtár igazgatója lett – A magyar tudományosság jövője című tanulmányában a következőket: „A nemzeti öntudatára ébredt magyar társadalom világosan látja és tudja, hogy fáját, nemzetét, hazáját csak energikus és tervszerű munkával mentheti meg.”

Az ország ugyanis – olvashatjuk Németh Mária munkájában – katasztrofális gazdasági helyzetben volt. A korona belső és külföldi vásárlóértéke folyamatosan csökkent, de ezt a költségvetési dotáció nem kompenzálta. Az 1918-ban megszállt, illetve a később elszakított területekről már nem érkezhettek be a gyűjtőkörbe tartozó nyomtatványok. A hazai nyomdák sem teljesítették maradéktalanul a kötelespéldányok beszolgáltatását. Nem küldték be a drága könyveket, s álljon itt példának egy adat is: az 1922-ben a megjelent munkák 25%-a nem érkezett be a könyvtárba! Mindezek nagy mértékben akadályozták az OSZK-t nemzeti könyvtári feladatainak maradéktalan ellátásában.

Megismerkedhetünk az egyéb problémákkal is. Helyszűke miatt ellehetetlenült a raktári helyzet. A személyzet létszámában nem felelt meg az elvárható követelményeknek. Például 1920-ban a Nyomtatványtárban mindössze hét kinevezett és nyolc berendelt, a Hírlaptárban, illetve a Kézirattárban két-két, a Levéltárban pedig négy állandó és három berendelt tisztviselő dolgozott. Munkaidejük napi négy óra volt, melyből egy órát egyéni kutatómunkára fordíthattak. Ezekhez az adatokhoz viszonyíthatjuk ugyanezen év nyomtatvány- illetve hírlaptári gyarapodási számaait: kereken 38 ezer könyv, illetve folyóiratszám, 119 ezer hírlapszám, 9 ezer db aprónyomtatvány és az elkülönített proletár- és háborús gyűjteményben további 11 ezer dokumentum.

A kinevezett tisztviselői kar tudományos tekintetben magas színvonalat képviselt (Bajza József, Bartoniek Emma, Fitos Vilmos, Gulyás Pál, Holub József, Jakubovich Emil, Némethné Sebestyén Irén, Pukánszky Kádár Jolán és Sikabonyi Antal neve szerepel kiemelten e vonatkozásban), ugyanakkor mind a tisztviselők, mind az altisztek alapvető megélhetési gondokkal küszködtek.

Megismerkedve a könyvtár általános helyzetével, olvasgatva a mindennapok történetét, több esetben hasonlóságot érzünk jelenlegi körülményeinkkel. Egyebek mellett ezért is tartjuk igen időszerűnek és tanulságosnak Németh Mária munkáját. Ugyanis az előzőekben felsorolt problémák ellenére a gyakran reménytelennek tűnő körülmények közötti helytállás sugárzik a kötet fejezeteiből. Az intézményre ruházott hatósági feladatot, a könyvek külföldre történő kivitelének szakmai véleményezését a könyvtár munkatársai rendkívüli munkaként, hivatástudatból látták el, mivel ennek révén megakadályozhatták a gyűjteményből hiányzó művek kiszállítását, ellenőrizhették a kötelespéldányok beszolgáltatását. Az általánosan rossz körülmények javítása érdekében előterjesztések, átszervezési javaslatok, rendkívüli segélyek iránti kérelmek születtek.

A könyvtár vezetősége különösen az állomány gyarapítását helyezte az előtérbe. Erőteljesen küzdöttek az új kötelespéldány-törvény kibocsátásáért. Akciókat

indítottak a külföldi csapatok által ideiglenesen megszállt területek nyomdartermékeinek megszerzésére. Ebben nemcsak a könyvtár munkatársai, hanem tudósok, írók, intézmények, illetve a hatóságok is közreműködtek. (Szegeden Móra Ferenc, az ottani Városi Könyvtár és Múzeum igazgatója gyűjtötte össze a városban megjelent kiadványokat az OSZK számára.) A könyvtár felkérésére az 1918-ban megszállt és a trianoni békeszerződés után elszakított részeken rekedt magyarok szervezeten gyűjtötték a terület hungarikumait az OSZK megbízottai számára. (Sikabonyi Antal egyik szlovákiai útvjáról 141 könyvet, 3572 újságszámot, 593 plakátot és további nyomtatványokat hozott át a határon.) Megszervezték az emigráció irodalmának beszerzését is. (Bécsben az ott dolgozó Eckhart Ferenc vásárolta meg a könyvtár számára a magyar kiadványokat.)

A gyarapodásnak a kötetben felsorakoztatott bőséges tényanyagából már csak a Todoreszku Gyula és felesége, Horváth Aranka unikumokban gazdag könyvtár-adományát emeljük ki, valamint azt, hogy ez idő tájt alakultak ki a nemzetközi csere intézményes kapcsolatai.

Nem hagyhatjuk említés nélkül a könyvtár használatáról, az olvasószolgálati munkáról szóló fejezetet sem, hiszen mind Fejérpataky, mind Melich – tudósi alkatukból adódóan – kiemelt fontosságúnak tartották e funkció széleskörű ellátását. A korszak végén több, mint 2600 beiratkozott olvasója volt a könyvtárnak, s a helybenolvasás, kölcsönzés szolgáltatásait a „magyar szellemi élet korabeli, illetve később ismertté vált kiválóságai nagy számban vették igénybe”. Neveik felsorolását – tevékenységi körük szerinti csoportosításban – e fejezetben olvashatjuk.

Melichnek és munkatársainak az általános helyzeten javítani akaró elképzelései, javaslatai sok esetben nem valósulhattak meg, mégis azt láthatjuk, hogy ebben az időszakban fogalmazódtak meg a könyvtárban azok a szervezeti elképzelések, melyek nem sokkal később a Zeneműtár és a Térképtár létrejöttéhez vezettek. Megkezdődött, illetve folytatódott a kurrens nemzeti bibliográfia könyv- illetve periodika-címanyagának gyűjtése, állományrevíziós munkálatok indultak el. Az állományvédelmi munka gazdaságosságának érdekében került sor a házi könyvkötő műhely létrehozására.

Csak sajnálhatjuk azt, hogy a korabeli lapok tartalmi feltárásának hiányában nem kaphattunk képet az OSZK-nak a közvéleményben bizonyára meglévő image-áról. (Így csak sejtjük, hogy milyen hasznos adalékokat tudna szolgáltatni egy olyan projekt, amely a korszak lapjai érdemi közleményeinek repertorizálására vállalkozna!)

Németh Mária nagy érdeme, hogy a forrásbázis hiányosságainak ellenére (a könyvtár közvetlen felettes hatóságának, a Magyar Nemzeti Múzeumnak az iratai 1945-ben megsemmisültek) plasztikus képet nyújt azokról az általa „négy szomorú és keserves év”-ként jellemzett esztendőkről, melyeknek egyik legfontosabb feladata a könyvtár sikeres átmentése volt a későbbi, nyugodalmasabb s talán gazdagabb évekre.

A bukott forradalmak utáni első években (gróf Klebelsberg Kuno 1922 júniusi kinevezéséig) a kultusztárcának nem volt egységes kultúrpolitikai koncepciója. Ennek ellenére, ahogy azt Németh Mária megfogalmazza: „a Széchényi Könyvtár ezekben az években nem politizált, nem is állt politikai befolyás alatt, hanem

mint a nemzet könyvtára végezte a dolgát, és mindent elkövetett az új helyzetből adódó feladatainak megoldása érdekében. Tette ezt megfeszített erővel, a rendkívül súlyos gazdasági körülmények közepette is tiszteletreméltó eredményességgel.”

Csakis örömmel üdvözölhetjük az Országos Széchényi Könyvtár történetének újabb szakaszát átfogóan bemutató, korunknak is tanulságokat szolgáltató kiváló munka elkészültét és megjelenését. Olvasásra ajánljuk minden kollégának, hogy erőt merítsen belőle a néha kilátástalan helyzetekben. Remélhetően jelzésértékűnek is tekinthetjük közreadását, nemcsak a lehetséges analógiák miatt, hanem arra is gondolva, hogy a könyvtáralapítás nem is olyan távoli 200. évfordulójának közeledtével ösztönzően hathat a további időszakok történetének kutatására, feldolgozására és közreadására.

Kégli Ferenc

(A kiadvány megrendelhető: Országos Széchényi Könyvtár, Kiadványtár. 1827 Budapest, Budavári Palota F épület. Fax: 202-0804)

